

Negende, geheel herziene druk

Handboek

Psychodiagnostiek voor de hulpverlening aan kinderen en adolescenten

Sander Begeer, Jurjen Tak, Gonne Albrecht,
Martine van Dongen-Boomsma
(redactie)

Boom | deTJDstroom

Online leren
Kijk binnenin

Handboek psychodiagnostiek voor de hulpverlening aan kinderen en adolescenten

Negende, geheel herziene druk

S. Begeer, J.A. Tak, G. Albrecht, M. van Dongen-Boomsma (redactie)

Eerste druk, 1988
Tweede, gewijzigde druk, 1990
Derde, herziene en vermeerderde druk, 1992
Vierde, ongewijzigde druk, 1994
Vijfde, herziene en uitgebreide druk, 1996
Zesde, herziene en uitgebreide druk, 2002
Zevende, herziene druk, 2008
Achtste, geheel herziene druk, 2014
Negende, geheel herziene druk, 2024

© 2024 de auteurs, p/a Boom

De Tijdstroom is een imprint van Koninklijke Boom uitgevers

Uitgegeven door Boom
Prinsengracht 747-751
1017 JX Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van de illustraties en de artikelen volgens wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Verzorging omslag: Michiel van Kleef, Schoon Ontwerp, Utrecht

Verzorging binnenwerk: Karin van Duuren, BoekenWijs, Almere

ISBN 978 90 2445 872 1

NUR 848, 776

www.boom.nl

Inhoud

Voorwoord

Deel 1 Psychodiagnostiek in relatie tot hulpverlening

Hoofdstuk 1 De plaats van psychodiagnostiek binnen het hulpverleningsproces – 11

J.A. Tak, S. Begeer, J.W. Veerman en M. van Dongen-Boomsma

Hoofdstuk 2 Theoretische aspecten van de psychodiagnostiek – 31

J.A. Tak, S. Begeer, J.W. Veerman en M. van Dongen-Boomsma

Hoofdstuk 3 Praktische aspecten van psychodiagnostiek – 45

J.A. Tak, S. Begeer en M. van Dongen-Boomsma

Deel 2 Methoden van psychodiagnostiek

Hoofdstuk 4 Het psychodiagnostisch interview met ouders, kinderen en adolescenten – 57

J.A. Tak, G. Albrecht en M. van Dongen-Boomsma

Hoofdstuk 5 Systematische gedragsobservatie als onderdeel van psychodiagnostiek – 73

G. Albrecht, J.D. Bosch en S. Ceelen

Hoofdstuk 6 Achtergronden en gebruik van vragenlijsten voor emotionele en gedragsproblemen – 89

J. Oosterlaan, M. Luman en J.W. Veerman

Hoofdstuk 7 Individueel testonderzoek bij kinderen – 155

J.A. Tak, R.M.A. Staal en N.W. Kostrubin

Hoofdstuk 8 Dossieranalyse en verslaglegging – 251

J.A. Tak en M.F. Delfos

Deel 3 Domeinen van onderzoek

Hoofdstuk 9 Onderzoek naar leervorderingen – 289

M.S.M. Schrijver, J.P.M. Vieijra en J.W. Geelhoed†

Hoofdstuk 10 Intelligentieonderzoek – 333

M.S.M. Schrijver, Y. Kaldenbach, S. Koot en J.W. Geelhoed†

Hoofdstuk 11 Dynamisch testen van leervorderingen, ontwikkeling en intelligentie – 405

B. Vogelaar, W.C.M. Resing, S.A.J. Ruiter en A.J.J.M. Ruijsenaars

Hoofdstuk 12 Diagnostiek vanuit een ontwikkelingsneuropsychologische benadering – 431
A. Bouma, C.E. König en J.T. Swaab

Hoofdstuk 13 Taaldiagnostiek – 493
K. Jansonius-Schultheiss, A.M.A. Drubbel, M. Beers, G. Bruinsma en I. Zink

Hoofdstuk 14 Diagnostiek van het motorisch functioneren – 541
M.J.M. Volman

Hoofdstuk 15 Diagnostiek van de sociaal-emotionele ontwikkeling – 581
S. Begeer en G. Albrecht

Hoofdstuk 16 Diagnostiek van het kind binnen het gezin – 641
S.J.M. Ceelen en G. Albrecht

Hoofdstuk 17 Diagnostiek van psychotrauma- en stressorgerelateerde stoornissen bij kinderen en jongeren – 687
L.H. Kooij, P. Helmond en R.J.L. Lindauer

Deel 4 Nawerk

Overzicht richtlijnen psychodiagnostiek – 715

Definities – 717

Afkortingen – 723

Overzicht van de in dit boek besproken tests, vragenlijsten en interviews – 733

J.A. Tak, R.M.A. Staal en N.W. Kostrubin

Medewerkers – 749

Register – 753

Voorwoord

Bij de negende, geheel herziene druk

Dit boek is geschreven op basis van theoretische en praktische kennis over de hulpverleningspraktijk bij kinderen, adolescenten en hun gezinnen. Het is geschikt voor vele settings en diverse disciplines. Het boek is bedoeld om theoretische en praktische ondersteuning te geven aan gedragswetenschappers in opleiding, in de eerste jaren van hun werk, maar kan ook als naslagwerk nuttig zijn. De verbinding tussen theorie en praktijk staat centraal.

Bij kinderen en jongeren is sprake van een voortdurende interactie tussen cognitieve, sociale, emotionele en lichamelijke ontwikkeling. De complexe en veelzijdige ontwikkeling van kinderen vindt plaats in relatie met de opvoedings-, de leer- en de sociale omgeving. De vragen waar hulpverleners voor komen te staan vergen dan ook vaak een brede blik – niet zelden een blik die de eigen specialisatie te boven gaat. Er kan samenhang zijn tussen leerproblemen, gedragsproblemen en problemen van en tussen ouders. Om aan die complexiteit recht te doen, is dit boek omvangrijk. Uitgangspunt is dat verantwoorde psychodiagnostiek een eerste vereiste is om te bepalen of hulpverlening noodzakelijk is en waar deze vervolgens uit kan bestaan. Dat roept vragen op: welke aspecten dienen onderzocht te worden? Waarmee? En hoe uitgebreid dient dat te gebeuren? Om zulke vragen te beantwoorden is een visie noodzakelijk op de plaatsbepaling van psychodiagnostiek binnen de hulpverleningspraktijk, onderbouwd vanuit theoretische en praktische kennis. Deze thema's worden besproken in het eerste deel van dit handboek.

Deze visie vormt ook het uitgangspunt voor de overige hoofdstukken. In deel twee worden verschillende psychodiagnostische methoden besproken (het interview, de observatie, vragenlijsten, tests, dossieranalyse en verslaglegging over dit alles).

In deel drie komen de onderzoeksdomeinen aan bod: leervorderingen en intelligentie en het dynamisch testen daarvan; ontwikkelingsneuropsychologische, motorische en sociaal-emotionele ontwikkeling, diagnostiek van de gezinscontext en van psychotrauma en stress.

De behoefte aan dit handboek blijkt uit het succes van voorgaande drukken. Het handboek heeft bijgedragen aan het onderwijs op dit terrein, zowel in de hogere beroepsopleidingen als in het (pre- en post)academisch onderwijs. Opleidingen, praktijk en theorie blijven zich ontwikkelen, wat zich weerspiegelt in deze geheel herziene negende druk. Het methodisch deel is drastisch herschreven om tegemoet te komen aan de behoefte aan grotere beknoptheid. Alle hoofdstukken zijn aangepast aan de laatste inzichten, recente onderzoeksmiddelen (ook op het gebied van intelligentie) en aan de nieuwe terminologie van de *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5-TR)*. De toegenomen aandacht voor psychotrauma heeft geresulteerd in een apart hoofdstuk over dit onderwerp. Waar mogelijk wordt aandacht gegeven aan ontwikkelde diagnostische richtlijnen, waarvan nu ook een lijst is opgenomen.

De redactie bedankt de diverse auteurs voor hun bijdragen en alle geraadpleegde deskundigen voor hun advies en staat open voor suggesties uit de praktijk. Deze kunnen per e-mail gestuurd worden naar psychologie@boom.nl, onder vermelding van de titel van dit boek.

De redactie
Amsterdam, 2024

Deel 1

Psychodiagnostiek in relatie tot hulpverlening

Psychodiagnostiek is alle onderzoek dat wordt verricht naar het biopsychosociaal functioneren van een persoon, om klachten te beschrijven, te begrijpen en te verklaren. Methodische, relationele, juridische, theoretische en samenwerkingsaspecten spelen allemaal een rol.

1 De plaats van psychodiagnostiek binnen het hulpverleningsproces

In het eerste hoofdstuk wordt het proces van diagnostiek beschreven aan de hand van de empirische cyclus. Omdat diagnostiek in de praktijk van de hulpverlening ten dienste staat van die hulpverlening, worden deze empirische cycli vervolgens geplaatst in het kader van het hulpverleningsproces. Het hulpverleningsproces wordt vervolgens beschreven aan de hand van de regulatieve cyclus. Achter deze handelingsgerichte visie schuilt het inzicht dat de kwaliteit van methodisch werken op zich al de kans op succes van de behandeling vergroot: het is een algemeen werkzame factor. De effectiviteit van hulp hangt echter niet alleen af van de kwaliteit van de diagnostiek en het methodisch werken: ook de opbouw van de werkrelatie, de ‘therapeutische alliantie’, is essentieel. Dat vraagt van de hulpverlener competenties om zich te verhouden tot de culturele variaties die zij daarbij ontmoet. Tot slot worden enkele juridische regels besproken waar de hulpverlener rekening mee dient te houden.

2 Theoretische aspecten van de psychodiagnostiek

Het tweede hoofdstuk richt zich op de variëteit aan disciplines, theorieën en modellen die de inhoud van de hulpverlening bepalen. Multidisciplinair werken is aan de orde van de dag en het is van belang dat de betrokken disciplines oog hebben voor elkaars accenten, centrale begrippen en hun voorkeuren voor onderzoekstechnieken. Binnen iedere discipline spelen verschillende theoretische referentiekaders een rol. Samenwerking vergt daarom brede kennis. Het vergt ook – naast een veilig team – een gemeenschappelijke, overkoepelende taal. Daartoe worden integrerende modellen besproken, waarbij systeemgericht denken, ontwikkelingspsychologisch denken en aandacht voor betekenisverlening centraal staan. Al deze aspecten spelen een rol bij het beantwoorden van de vraag welk gedrag ‘normaal’ is en welk gedrag behandeling behoeft. Of wat afwijkt ook altijd een probleem is, is een vraag die in het kader van inclusief denken en aandacht voor neurodiversiteit tegenwoordig anders wordt beantwoord dan vroeger. De uiteenlopende visies op wat ‘normaal’ genoemd kan worden, worden geïntegreerd in het begrip ‘adaptatie’. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een reflectie op de kwaliteit van theorievorming.

3 Praktische aspecten van de psychodiagnostiek

In het derde hoofdstuk worden de onderzoeks- en beslismomenten in de regulatieve cyclus vanuit een praktische invalshoek langsgelopen. Iedere fase kent zijn eigen onderzoeksvragen, die in de loop van het proces steeds specifiek worden. Speciale aandacht is er voor het bepalen van de ernst van de problematiek. In het gehele proces is de dialoog met de hulpvrager essentieel, om te komen tot een gedeelde keuze voor een interventie. Besproken wordt aan welke voorwaarden een interventie moet voldoen. Een goede uitvoering vergt een zorgvuldige monitoring van dat proces, zodat tijdig bijsturen mogelijk is, maar ook het team kan leren van de opgedane ervaring.